

University of Tehran

Environmental

Hazards

Management

Home Page: <https://jhsci.ut.ac.ir>

Online ISSN: 2383-0530

The Exploration of factors related to social responsibility in the risk society

Fattaneh Hajilou^{1*} | Mostafa Rostami²

1. Corresponding Author, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. Email: fhajilou@tabrizu.ac.ir

2. Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran. Email: mostafarostami199825@gmail.com

ARTICLE INFO

Article type:
Research Article

Article History:
Received 28 February 2023
Revised 13 May 2023
Accepted 15 May 2023
Published 20 May 2023

Keywords:
Biological hazards,
Covid-19,
Risky society altruism,
Social responsibility

ABSTRACT

Along with the growth of technology, and the increase of natural hazards in the contemporary world, human life is faced with many challenges, deal with social responsibility has major importance to prevent hazards and reducing their unfortunate consequences for humans which leads to a healthy relationship between people and the environment. To explain the factors affecting social responsibility, the current research examines the existing theories and analyzes previous research findings. The research method of this study is the documentary which explores studies related to the subject that was published from 2011 to 2022. The cited sources were obtained by searching the keywords: social responsibility, social indifference, social commitment, risk of Covid-19, and risky society. The data has been analyzed by attributive and holistic coding and factors related to social responsibility in a risky society, and have been categorized using the obtained results. Findings show that crises and risks can change people's actions and social responsibility is an important factor that affected the actions and relations between actors in crisis conditions. The final results based on holistic coding have extracts, 7 main categories, and 18 sub-categories. The important factors affecting social responsibility are social capital, moral and normative values, and inequality in various dimensions such as power, health, identity, awareness, and indifference, which have the greatest impact in a risky society. These factors through the concepts such as insecurity, citizenship, and altruism affect social responsibility.

Cite this article: Hajilou, F., Rostami, M. (2023). The Exploration of factors related to social responsibility in the risk society. *Environmental Hazards Management*, 10 (1), 29-41.
DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.356104.769>

© Fattaneh Hajilou, Mostafa Rostami **Publisher:** University of Tehran Press.
DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.356104.769>

Introduction

Different things can involve societies as risks that are the result of human decisions and actions and also can affect the lifestyle and social actions of a risk society. For example, it seems that Corona pandemic has brought positive effects on the environment, such as reducing the production of greenhouse gases, reducing waste and industrial wastewater, and reducing the destruction of natural resources as well, but the negative impacts of Corona pandemic on social life which could be solved through human affectional love and caring, lost by physical distancing and home quarantine. At the same time, accepting conditions such as home quarantine and shutting down many profitable economic activities, has become a symbol of passing from individualism, reviving the spirit of self-sacrifice. This is prioritizing collective interests over individual interests, and transitioning from individual concern to collective concern and it is the concept of social responsibility. Social responsibility is a conscious and unforced choice in determining one's behavior and how to behave

with others in social relationships and can play an important role in crisis management and risk reduction.

Materials and methods

The cited sources were obtained by searching the keywords: social responsibility, social indifference, social commitment, risk of Covid-19, and risky society. The data has been analyzed by attributive and holistic coding and factors related to social responsibility in a risky society, and have been categorized using the obtained results.

Discussion and Results

Among the issues that affect the relations between actors in crisis conditions; is social responsibility. The findings of this research indicate that crises and risks can change people's actions and affect social responsibility. The most important aspect of social responsibility is volunteering and being active against society's problems. The connection point of social responsibility with the risky society is the demand and action to change the lifestyle in such a way as to reduce the biological risks and the active participation to prevent disasters, improve safety and reduce the damages caused by the crisis in the society. Among the factors affecting responsibility in a risky society, social capital, moral and normative values, and inequality in various dimensions such as power, health, identity, awareness, and indifference have the greatest impact on social responsibility. These factors affect social responsibility through concepts such as insecurity, citizenship, altruism, and psychological needs. The connection point of social responsibility with the risky society is the demand and action to change the lifestyle in such a way as to reduce the biological risks and the active participation to prevent disasters, improve safety and reduce the damages caused by the crisis in the society.

Conclusion

Social responsibility is fulfilling a civic duty for the benefit of society. The people who are members of institutions and participative activities which encourage them to observe ethical and normative values, show higher social responsibility. On the other hand, social responsibility decreases in people who suffer from inequalities and gradually experience a feeling of ineffectiveness, due to decrease social participation and social trust. The intensification of the feeling of insecurity and the reduction of environmental awareness makes people indifferent towards their fellow humans and their surrounding environment and causes a reduction in environmental concerns and a reduction in social responsibility in risk societies. Considering the results followings are suggestions:

- a) Coordination and planning of social institutions in establishing, growing, and strengthening empathy,
- b) Pay attention to improving voluntary social activities, for the development of social capital at macro, medium, and micro levels,
- c) Improving the sense of social security, through providing equal economic-social opportunities for women and men,
- d) Education, and promotion of collectivism against individualism through calling for altruism, which in turn can lead to increased social responsibility.

References

- [1] Ahmadi, Habibullah; Dehghani, Rudabe (2016) Opinions and thoughts of Ulrich Beck (risk society theorist), Social Development Quarterly, 10th volume, 2nd issue, 101-126. (In Persian).
- [2] Azad Aramaki, Taghi (2019), Corona and Iranian society, published by: Institute of Cultural and Social Studies. (Azad Aramaki, 2019: 66). (In Persian).
- [3] Aghaei, Seyyed Davod, Saidi, Neda. (1400). Environmental obligations of governments in reducing environmental risks, Environmental Risk Management, 8, (3), 301-320. (In Persian).
- [4] Beck, Ulrich, (2010) Society in global danger, translated by Mohammadreza Mehdizadeh, Tehran, Kavir Publications. (In Persian).
- [5] Hajilo, Fataneh, Saqli, Solmaz, Alizadeh Aghdam, Mohammad Baqer, Mohammadpour, Nir (2022) Investigating the relationship between social control and environmental ethics with the environmental concern of students of Tabriz University, Ethology of Life, Volume 15, Number 36, pp. 1-20(In Persian).

شاپا الکترونیکی: ۴۱۶۸-۲۴۲۳

مدیریت مخاطرات محیطی

سایت نشریه: <https://jhsci.ut.ac.ir>

دانشگاه تهران

واکاوی عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه مخاطره‌آمیز

فتانه حاجیلو^{۱*} | مصطفی رستمی^۲

۱. نویسنده مسئول، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: fhajilou@tabrizu.ac.ir
 ۲. گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: mostafarostami199825@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

همگام با رشد فناوری، افزایش مخاطرات زیستی در جهان معاصر زندگی را با چالش‌های فراوانی روبه‌رو کرده و پرداختن به جایگاه مسئولیت‌پذیری اجتماعی در پیشگیری از مخاطرات و کاهش پیامدهای ناگوار آن برای بشر، به یکی از مباحث بسیار مهم درباره کنش‌های انسانی تبدیل شده است. تحقیق حاضر با هدف تبیین عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی به واکاوی نظریه‌های موجود و تحلیل یافته‌های پژوهش‌های پیشین می‌پردازد. روش پژوهش مطالعه اسنادی و تبیین یافته‌های مرتبط با موضوع در جریان مرور اسناد منتشرشده در دوره زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱ در پژوهش‌های داخلی و خارجی است. داده‌ها با استفاده از شیوه کدگذاری انتسابی و کدگذاری کل‌نگر بررسی شده است. یافته‌های نهایی شامل ۷ مقوله اصلی و ۱۸ مقوله فرعی است که نشان می‌دهد بحران‌ها، ریسک‌ها و مخاطرات ممکن است سبب تغییر کنش افراد شود و بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر بگذارد. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که رویدادی همچون همه‌گیری کووید ۱۹، اتفاقی مهم در تغییر رفتار افراد است و تأثیر مهمی بر آگاهی محیط زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی خواهد گذاشت. از بین عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، سرمایه اجتماعی، ارزش‌های اخلاقی و هنجاری و نابرابری در ابعاد مختلفی همچون قدرت، سلامت، هویت، آگاهی و بی‌تفاوتی بیشترین تأثیر را در جامعه مخاطره‌آمیز دارند. این عوامل به‌واسطه مفاهیمی چون احساس ناامنی، شهروندی، نوع‌دوستی و نیازهای روانی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر می‌گذارند.

نوع مقاله:

یادداشت پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰

کلیدواژه:

جامعه مخاطره‌آمیز،

کووید ۱۹،

مخاطرات زیستی،

مسئولیت‌پذیری اجتماعی.

استناد: حاجیلو، فتانه؛ رستمی، مصطفی (۱۴۰۲). واکاوی عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه مخاطره‌آمیز. مدیریت مخاطرات محیطی، ۱۰ (۱)، ۲۹-۴۱. DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.356104.769>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

© فتانه حاجیلو، مصطفی رستمی.

DOI: <http://doi.org/10.22059/jhsci.2023.356104.769>

مقدمه

در حال حاضر نگرانی افراد از حوادث طبیعی مثل سیل، زلزله و قحطی به‌عنوان عوامل ایجادکننده جامعه مخاطره‌آمیز، به‌سمت مخاطرات ناشی از فعالیت‌های انسانی که اغلب شکل جهانی و عالمگیر دارند، تغییر کرده است. به تعبیر اولریش بک، «اگر قوه محرکه جامعه طبقاتی و صنعتی در این شعار خلاصه می‌شد که "گرسنه‌ام"، شعار جامعه جدید این است: "می‌ترسم یا نگرانم" [۱۰]. اگر در گذشته، سهم داشتن از درآمدها و مزایای اجتماعی و نابرابری یا برابری مسئله جامعه طبقاتی بود، ایده محوری و مرکزی کنونی، ایمنی است و همگان سعی دارند از ریسک‌ها و مخاطرات ایمن بمانند [۲]. موارد متفاوتی می‌توانند به‌عنوان مخاطره جوامع را درگیر کنند، اما بی‌تردید اغلب ریسک‌ها و مخاطرات، معلول تصمیم‌ها و اقدامات انسانی است که به‌ویژه زمانی که جانبدارانه و برای انتفاع گروه‌ها، سازمان‌ها و نهادهای خاصی باشند، مخاطره را برای گروه‌های اجتماعی دیگر افزایش می‌دهند [۹].

مسئولیت‌پذیری اجتماعی یکی از راهبردهای مقابله و پاسخگویی به نگرانی‌های اجتماعی، زیست‌محیطی و توسعه پایدار است و رفتار مسئولانه از شاخص‌های سلامت جامعه است که در حل مشکلات و مسائل اجتماعی برای عبور از بحران‌ها و مخاطرات اهمیت زیادی دارد. مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی و تحلیل عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه مخاطره‌آمیز است. پرداختن به مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌منزله آنچه افراد برپایه مهارت‌های اجتماعی آموخته و برای برپا داشتن زندگی اجتماعی یاد گرفته‌اند، اگرچه موضوع جدیدی نیست، به‌دلیل اهمیتی که برای جامعه، به‌ویژه در برخورد با مخاطرات زیستی دارد بسیار اهمیت یافته است.

پیشینه پژوهش

جهان در سده‌های گذشته نمونه‌های متعددی از مخاطرات و ریسک‌های مرتبط با آن را پشت سر گذاشته است، اما پیدایش بیماری کرونا ناشی از ویروس کووید ۱۹، جهان را وارد موقعیتی بحرانی کرد که از جنگ جهانی دوم به این سو سابقه نداشته است [۲۶]. در تعریف سازمان بهداشت جهانی، مخاطره هر نوع عاملی است که به سلامت محیط انسانی، جانوری و گیاهی آسیب وارد آورد و کرونا با آسیب به هر سه حوزه و به‌ویژه سلامت انسان، مصداق بارز مخاطره است [۸]. «فقط دولت‌ها در این بحران درگیر نشدند، بلکه کرونا همه مردم و سازمان‌های اجتماعی را درگیر خود کرد و این درگیر شدن همه ساکنان زمین چیزی است که این بحران را از سایر بحران‌ها متفاوت کرده است» [۲۴]. پاندمی کووید ۱۹ نشان داد که «جامعه مخاطره‌آمیز، همواره با مشکل‌های جدیدی روبه‌رو است که می‌تواند رفتارهای اجتماعی و سبک زندگی را تحت تأثیر قرار دهد. در شرایط بحران فراگیر، جامعه مخاطره‌آمیز با تغییرهای اساسی، فاصله خود با آنچه که قبلاً بوده را تعیین می‌کند» [۷]. به‌عبارت دیگر اگرچه به تعبیر اولریش بک، وقوع مخاطره محصول کنش‌های انسانی است، به نظر می‌رسد که درک از وضعیت پس از وقوع بحران نیز می‌تواند بر تغییر کنش‌های انسان برای مقابله با خطر تأثیر بگذارد؛ شبیه به آنچه در همه‌گیری کرونا اتفاق افتاد.

پس از شیوع کرونا بسیاری از کشورها به‌عنوان اقدامی فوری برای جلوگیری از شیوع عفونت و مرگ‌ومیر، قرنطینه و توقف بسیاری از فعالیت‌ها را اعمال کردند، اگرچه تعطیلی این فعالیت‌ها خسارات اقتصادی زیادی را در پی داشت. با این حال، به‌طور گسترده گزارش شده که این وقفه، سبب بهبود کیفیت هوا به‌ویژه در مناطق بسیار آلوده با جمعیت انبوه و فعالیت‌های صنعتی مشخص شده است. کاهش انتشار کربن، نیتروژن، گوگرد و ذرات معلق در سراسر جهان در ارتباط با دوره‌های قرنطینه گزارش و تأیید شده است. از سوی دیگر، مشخص شده است که سطح آزن در هوای محیط، اغلب در پاسخ به کاهش انتشار نیتروژن افزایش می‌یابد. افزون‌بر این، بهبود کیفیت آب در منابع آب طبیعی نیز گزارش شده است [۳۴]. به‌نظر می‌رسد که کرونا سبب اثرهای مثبت محیط زیستی از جمله کاهش تولید گازهای گلخانه‌ای، آلاینده‌های هوا، کاهش پسماندها و فاضلاب‌های صنعتی و کاهش تخریب منابع طبیعی و احیای گونه‌های گیاهی و جانوری که تا پیش از این در معرض خطر انقراض کامل قرار داشتند شده است [۸]، اما مخاطرات دیگری جوامع انسانی را بر اثر این بیماری درگیر کرده است. تشویق به رعایت فاصله‌گذاری فیزیکی

و قرنطینه خانگی به پیشگیری از بیماری ناشی از شیوع ویروس کرونا کمک کرد، اما تبعاتی منفی بر اقتصاد و زندگی اجتماعی مردم داشت.

«کرونا از معدود حادثه‌هایی است که امکان همدلی به‌شکل بحران‌های گذشته را از ما دریغ کرده؛ چون کنار هم نبودن، خود بخشی از حل مسئله شناخته شده است و همین موضوع، نوعی هراس از اجتماع را در بین مردم ایجاد کرده، بنابراین نه‌تنها مردم شور و شوق گذشته را در پیوند داشتن با یکدیگر نشان نداده‌اند، بلکه دولت و نظام بهداشتی نیز با تشویق فاصله‌گذاری، موجب بی‌توجهی عاطفی افراد شده است» [۲۹]. شواهد نشان می‌دهد که تأثیرات کرونا بر فقرا و اقلیت‌ها، در مقایسه با طبقات برخوردار نامتناسب است [۳۳]. «در مرحله آغازین کرونا، تصور بر این بود که این جریان همه مردم را به‌طور یکسان تحت تأثیر قرار خواهد داد و همه طبقات اجتماعی در مقابل کرونا به یک اندازه دچار گرفتاری خواهند شد، ولی با حضور فراگیر آن، شکاف عمده اجتماعی و طبقاتی البته با منطق و فراگیری متفاوت در حال شکل‌گیری مجدد است. طبقه فرادست جامعه به‌دلیل بحران مالی و اقتصادی ناشی از کرونا، دچار ضعف شده، اما به‌دلیل در اختیار داشتن سرمایه‌های مالی، بهداشتی و درمانی کمتر آسیب دیده است. به‌طور طبیعی کرونا صاحبان ثروت را کمتر از افراد ناتوان، ناسالم و نادر تحت تأثیر قرار داده است [۷]. درست همانند آنچه یک بیان می‌کند: توزیع مخاطره هم مانند توزیع ثروت وابسته به الگوی طبقاتی است، ولی به‌صورت وارونه، یعنی ثروت در نوک و مخاطره در پایین هرم انباشته می‌شود. به همین دلیل است که ایجاد مخاطرات ایجاد جامعه طبقاتی را تقویت می‌کند. نابرابری انواع مخاطرات را به خود جذب می‌کند. برعکس ثروت هرچه باشد مثل درآمد، قدرت یا دانش می‌تواند به امنیت و آزادی از مخاطره منجر شود [۱۷].

در جریان این حوادث پیچیده، کنش در چارچوب اخلاق مهم‌ترین عاملی است که توانسته بیش از بقیه عوامل به عبور از شرایط بحرانی کمک کند. در این زمینه «آشکار کردن مخاطرات حیات، با هدف ایجاد دغدغه در افراد برای بهینه‌سازی رفتار یا رفتار مسئولانه، یکی از رهیافت‌های نوین برای حفاظت از زندگی مردم از آسیب‌های جدی زیستی است» [۱۰]. از بُعد پدیدارشناختی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و اخلاقی دربرگیرنده تعهدهای شناختی و رفتاری برای عمل به شیوه‌ای مسئولانه است که براساس اصول اخلاقی و اجتماعی، برای زندگی سالم و بدون از بین بردن حقوق خود و دیگران لازم است [۳۰].

مسئولیت تعهد فرد در خصوص ایفای نقش‌هایی است که در جامعه به دوش او گذاشته شده است و البته در ازای ایفای نقش، فرد می‌تواند از امتیازات و حقوق شهروندی برخوردار شود. مسئولیت‌حالی است که طی آن شخص نقش و اثر خود را در عوارض و نتایج هر اقدام، فعالیت یا رفتار می‌پذیرد [۱۶]. مسئولیت‌پذیری انتخابی داوطلبانه و آگاهانه در تعیین رفتار در مناسبات اجتماعی است و با توجه به پیچیدگی جوامع معاصر توسعه آن می‌تواند در مدیریت بحران و کاهش مخاطرات بسیار اثرگذار باشد. تحقیق حاضر با هدف تبیین عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی از طریق بررسی اسنادی برای واکاوی نظریه‌های موجود و تحلیل یافته‌های پژوهش‌های پیشین انجام گرفته است. سؤال اصلی تحقیق آن است که: عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه مخاطره‌آمیز چیست و این عوامل چگونه در جامعه بازتاب می‌یابند؟

روش‌شناسی پژوهش

در تحلیل اسنادی حاضر پژوهشگر سعی کرده با استفاده نظام‌مند از داده‌های موجود، به تلخیص، استخراج، طبقه‌بندی و کشف مطالب مرتبط با موضوع پژوهش اقدام کند. منظور از سند «متن حاوی داده یا اطلاعاتی درباره موضوع یا پدیده است و انواع و اقسام اسناد را حداقل می‌توان براساس پنج مؤلفه شامل: شخصی/غیرشخصی؛ دست اول/ دست دوم؛ اولیه/ثانویه؛ نوشتاری (چاپی یا الکترونیکی)/ غیرنوشتاری (شنیداری یا دیداری)؛ و محرمانه/ عادی تقسیم کرد» [۲۲].

اسناد به‌کاررفته در این پژوهش شامل مقالات داخلی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱ و مقالات خارجی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۲ است که از میان اسناد ثبت‌شده در پایگاه‌های علمی جهاد دانشگاهی، گوگل اسکالر، ایرانداک، پورتال جامع علوم انسانی، نورمگز و علم‌نت با جست‌وجوی کلیدواژه‌های مسئولیت اجتماعی، بی‌تفاوتی اجتماعی، تعهد اجتماعی، مخاطره‌کوید ۱۹ و جامعه مخاطره‌آمیز به‌دست آمد. در بررسی اولیه، موارد تکراری، مقالات مروری و کنفرانسی، گزارش‌های پژوهشی و فصل‌های کتاب که موضوعات آنها متنوع بود و دسترسی به آنها نیز محدودیت داشت و نیز بسیاری از مواردی که با سؤال اصلی پژوهش ارتباط

نداشت و به عبارت دیگر محتوای نامرتب حذف شدند. سپس بقیه اسناد مطابق با هدف و سؤال‌های تحقیق دسته‌بندی شدند. ۱۳۲ مقاله باقی‌مانده یک بار دیگر با دقت بیشتر مرور شده و ۷۱ مقاله دیگر با اعمال معیارهای پژوهش حذف شدند. مقالات باقی‌مانده با شیوه‌نشان‌گذاری اطلاعات توصیفی پایه موسوم به کدگذاری انتسابی بررسی و با توجه به اطلاعات مربوط به سال انتشار، تخصصی بودن نشریات، سؤال تحقیق، ارجاعات نظری، روش و یافته‌های کلیدی دسته‌بندی شدند. «در کدگذاری انتسابی داده‌های گردآوری‌شده از گونه‌های متنوع، با استفاده از این شیوه‌نشان‌گذاری، اطلاعات حیاتی برای مدیریت داده‌ها، ارجاع دادن و زمینه‌هایی برای تحلیل و تفسیر فراهم می‌آورند» [۴۲] سپس با استفاده از کدگذاری کل‌نگر که «به‌جای کدگذاری خط به خط داده‌ها، یک کد منفرد بر یک واحد بزرگ از داده‌ها اعمال می‌کند تا جوهر محتوای کلی آن واحدها و مقوله‌های احتمالی حاصل از آنها ضبط شود» [۴۲]، ۶۱ مقاله یک بار دیگر بررسی شدند. در نهایت ۷ مقوله اصلی و ۱۸ مقوله فرعی به دست آمد که در ادامه شرح داده شده‌اند.

برای یافتن مطالب مورد نظر از روش خواندن موج‌شکل استفاده شد که در آن، پژوهشگر پس از مطالعه چند منبع، برداشتهای نظری خود را یادداشت و درباره آنها تأمل می‌کند [۳۰]. مشخصات شماری از اسناد مورد توجه پژوهش حاضر در جدول ۱ خلاصه شده است.

جدول ۱. تعدادی از اسناد بررسی شده در پژوهش

نویسندگان	سال	عنوان پژوهش	روش تحقیق
جلیلی تل چگاه، کلدی، آقاجانی مرساء [۱۱]	۱۴۰۱	تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی با تأکید بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی	کمی
آقایی، سعیدی [۸]	۱۴۰۰	تعهدات محیط زیستی دولت‌ها در کاهش مخاطرات زیست‌محیطی	اسنادی
زمانی، مداحی، کریمی منجرمویی، باغ شیرین [۱۸]	۱۴۰۰	مطالعه جامعه‌شناختی شیوع پاندمی کووید-۱۹ و رابطه آن با احساس ناامنی اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان شهر تهران)	کمی
حاجیلو، سقلی، علیزاده اقدم، محمدپور [۱۲]	۱۴۰۰	بررسی رابطه کنترل اجتماعی و اخلاق محیط زیستی با دغدغه محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز	کمی
صفاریان، ادهمی، مرادی [۱۹]	۱۳۹۹	رابطه بین فردگرایی و محرومیت نسبی با بی‌تفاوتی اجتماعی در بین جوانان ۲۰-۳۰ ساله کرمانشاه	کمی
نیکخواه، ظهیری‌نیا، آقاملایی [۳۶]	۱۳۹۹	نقش شهروندان در مواجهه با بحران‌های زیست‌محیطی	کمی
صفاریان، مرادی [۲۱]	۱۳۹۵	عوامل اقتصادی اجتماعی مرتبط با مسئولیت‌پذیری جوانان شاهد و ایثارگر استان کرمانشاه	کمی
قاضی‌زاده، کیانپور [۲۷]	۱۳۹۵	بررسی میزان بی‌تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان	کمی
نبوی، نواح، امیرشیرزاد [۳۵]	۱۳۹۳	بررسی عوامل مؤثر بر بی‌تفاوتی اجتماعی بین شهروندان بالای ۱۸ سال شهر دزفول	کمی
طالبی، خوشبین [۲۳]	۱۳۹۱	بررسی مسئولیت‌پذیری در بین جوانان ۲۰ تا ۲۹ سال شهر همدان	کمی
ادهمی، اکبرزاده [۶]	۱۳۹۰	بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی: مناطق ۵ و ۱۸ تهران)	کمی
رشادت‌جو، رضایی، میرحق‌جو [۱۶]	۱۳۹۰	نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌های اجتماعی کلانشهرهای ایران مطالعه موردی شهر رشت	کمی
چنگ، مندولیا، پالویو، سویچ [۳۸]	۲۰۲۱	والدین شاغل، ناامنی مالی و مراقبت از کودکان: سلامت روان در زمان کووید-۱۹ در بریتانیا	کمی
سیورو، گویماراس، دلارملین [۴۳]	۲۰۲۱	تأثیر همه‌گیری کووید-۱۹ بر آگاهی زیست‌محیطی، مصرف پایدار و مسئولیت اجتماعی: شواهد از نسل‌ها در برزیل و پرتغال	کمی
واتسون، باسیگالوپ، دانشپور، هان، پاراکاردونا [۴۵]	۲۰۲۰	ارتباط متقابل کووید-۱۹: نابرابری سلامت، بحران آب‌وهوا و آسیب‌های جمعی	کمی
فورتیه [۴۰]	۲۰۲۰	کووید-۱۹، نابرابری جنسیتی و مسئولیت دولت	کمی
هچ و استفان [۴۱]	۲۰۱۵	تأثیر جنسیت بر ادراکات مسئولیت‌پذیری فردی و شرکتی	کمی
وینتریچ و ژانگ [۴۴]	۲۰۱۴	پذیرش نابرابری مانع از مسئولیت می‌شود: چگونه فاصله قدرت رفتار پذیرش نابرابری را کاهش می‌دهد	کمی

یافته‌های نظری و بحث

براساس ادبیات نظری اسناد بررسی شده، «ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی را در قالب سه بعد، شناختی، عاطفی و عملکردی مورد بحث قرار می‌دهند» [۴]. از نظر اخلاقی مسئولیت‌پذیری اجتماعی، ایفای وظیفه مدنی به نفع جامعه است [۱۱]. مسئولیت‌پذیری اجتماعی نماد دیگرخواهی در روابط اجتماعی است. این مفهوم به جریان تعامل اجتماعی در شبکه بزرگ نظام اجتماعی به صورت نوعی مبادله تعمیم‌یافته کمک و وجود اعتماد متقابل به هنجارهای عام نظام اجتماعی، کارکرد صحیح جامعه را تقویت می‌کند و توانایی‌های اجتماعی، توجه به مباحث اخلاقی، انضباط شخصی، احساس وظیفه در قبال دیگران، احترام به دیگران و تعهد به اجتماع را افزایش می‌دهد [۱۵]. دغدغه در قبال مخاطرات زیستی، تجلی نیاز به بازاندیشی در مفاهیم و سازه‌های اجتماعی مرتبط با محیط زیست است و افزایش دغدغه در مورد جامعه مخاطره‌آمیز و پیامدهای آن، رفتارهای اخلاقی و مسئولانه در قبال محیط زیست را بیشتر می‌کند [۱۰].

از نظر لاتانه و دارلی، کنش و واکنش طی فرایندی پنج‌مرحله‌ای شامل درک موقعیت؛ تفسیر موقعیت به صورت کمک خواهی؛ بر عهده گرفتن مسئولیت، یافتن راه کمک‌رسانی و تصمیم‌گیری برای مداخله شکل می‌گیرد. زمانی که فرد در مواجهه با حالت‌های اضطراب به تمام مراحل جواب مثبت بدهد رفتار نوع‌دوستانه شکل می‌گیرد؛ در این صورت فرد وضعیت را اضطراری تفسیر می‌کند و مسئولیت را بر عهده می‌گیرد، راه کمک‌رسانی را بلد است و با محاسبه پیامدها، برای مداخله تصمیم می‌گیرد [۳].

مهم‌ترین جنبه مسئولیت اجتماعی داوطلبانه بودن آن است، زیرا به جای انفعال در برابر مشکلات جامعه، مسئول و فعال بودن را در پی دارد. این امر نوعی به‌کارگیری توانایی و کوشش برای تطابق، سازگاری و قانون‌مندی و هماهنگی با قوانین اجتماعی و برآورده ساختن انتظارات جامعه از فرد است [۲۳]. نظریه هانس بیرهورف مسئولیت‌پذیری اجتماعی را فرایند داوطلبانه پرارزش، حاکی از نوعی کنترل درونی در فرد، برقراری روابط مبتنی بر همدلی و توجه به حقوق دیگران می‌داند که نظام اجتماعی را سامان می‌دهد [۳۵]. فورد بر پیروی از قوانین اجتماعی و برآوردن انتظارات جامعه از فرد تأکید دارد. و نترل مسئولیت‌پذیری اجتماعی را مراعات و احترام به حقوق دیگران، رقابت میان فرد و توسعه اخلاقی، و مک اولی قابلیت پاسخگویی به گروه می‌داند که شامل رضایت از پذیرش عواقب رفتار، احساس تعهد به ارزش‌های گروه و ارزش‌های خود فرد است [۲۵]. از دیدگاه گاف مسئولیت‌پذیری با مردم‌آمیزی و خویش‌داری همبستگی دارد، افراد واجد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در قبال جامعه احساس تعهد می‌کنند، حتی اگر نقش رهبری نداشته باشند، از نیازهای خود به نفع جمع چشم‌پوشی می‌کنند و به ارزش‌های اجتماعی، اخلاقی و مدنی پایبندند [۲۴].

مسئولیت‌پذیری از مهم‌ترین ابعاد شهروندی است. فرد با احترام به حقوق دیگران، دیدگاه‌های خود را ارزیابی می‌کند و پیامدهای اعمال و تصمیم‌هایش را می‌پذیرد. در این زمینه بحث اصلی جامعه مخاطره‌آمیز، درباره شهروندان / دولت‌های غیرمسئول است. افراد ممکن است تصور کنند که تلاش‌های فردی برای حفظ و مراقبت از محیط زیست بی‌فایده است، زیرا دیگران به هر حال به آن آسیب وارد می‌کنند [۳۷]. تعهد حقوق بشری دولت‌ها تأمین حق حیات است و در همه شرایط و به‌ویژه در شرایط اضطرار باید به آن توجه شود [۸]. در موضوع شهروندان کاکابادس پنج نوع شهروندی و براساس آن پنج نوع مسئولیت‌پذیری شامل مسئولیت‌پذیری سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، جهانی و مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی را بازشناسی می‌کند [۲۳]. در مبحث شهروندی، نقطه اتصال مسئولیت‌پذیری اجتماعی با جامعه مخاطره‌آمیز، تقاضا برای تغییر سبک زندگی است، به‌گونه‌ای که مخاطرات زیستی را کاهش دهد. این همان مفهوم شهروندی بوم‌شناختی است که بر تعهد و مسئولیت در قبال جامعه دلالت دارد [۱۳]. مهم‌ترین گام در این زمینه آموزش شهروندی است. فراگیری آموزش‌های مناسب و شهروندی، سبب پیشگیری از بلایا، ارتقای ایمنی و کاهش خسارات می‌شود [۱۴]. رفتار غیرمسئولانه موجب اغتشاش در مناسبات اجتماعی می‌شود و به همین دلیل مسئولیت‌پذیری یکی از سرمایه‌های عظیم اجتماعی به شمار می‌رود [۱]. مشارکت در زندگی جمعی، مستلزم پذیرش مسئولیت در قبال یکدیگر و فهم تنوع و تعدد باورها و ارزش‌ها و تحمل آن است [۲۸]. ولاند معتقد است که اگر مردم به هم اعتماد کنند، در جمع یا گروه با هم ارتباط متقابل داشته باشند و قوانین مصوب، مخالف و معارض خیانت و استثمار باشد احتمال مسئولیت‌پذیری مشترک بیشتر خواهد بود [۳۷]. نابرابری و محرومیت بر مسئولیت‌پذیری تأثیر مستقیم دارد. «این

موضوع در همه‌گیری کرونا در جهان که مشکلات مربوط به نابرابری‌های اجتماعی، اقتصادی و نظام‌های سلامت به‌ویژه در جوامع در حال توسعه را برجسته‌تر کرد مشهودتر شده است» [۸].

چیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی را نتیجه فرایند یادگیری توسعه می‌داند. افراد با هوشیاری خود می‌توانند محیط زیست را به شیوه‌ای که ارزش‌های اجتماعی آنها را منعکس می‌کند تغییر دهند [۲۳]. یکی از ویژگی‌های توسعه آن است که فرد همان‌طور که به نیازهای خود اهمیت می‌دهد خود را در مقابل برآورده ساختن نیازهای دیگران نیز مسئول بداند. در چنین وضعیتی است که تعامل مؤثر در بین افراد جامعه رخ می‌دهد و احساس بهزیستی ایجاد می‌شود [۳۱]. به اعتقاد گلاسر تعهد و مسئولیت‌پذیری اجتماعی عاملی مهم برای ارضای نیازها و همبستگی اجتماعی است [۲۰]. مفهوم تعهد که استرایکر برای مفهوم‌سازی کنش اجتماعی درباره آن بحث می‌کند، شرح فرایند ایجاد و اجرای مسئولیت اجتماعی است؛ فرایندی که در آن دریافت تأیید دیگران، هم‌نوایی فرد با دیگران را بیشتر می‌کند. [۵]. فریتز پرلز به مسئولیت به‌منزله توانایی کنش خلاق به محیط نگاه می‌کند [۳۲]. در تحقیقات داخلی نیز بر رابطه بین مسئولیت اجتماعی با ابعاد قانونی، اقتصادی، اخلاقی و بشردوستانه [۵]، تأثیر مستقیم متغیرهای سرمایه اجتماعی، تقید مذهبی، عزت نفس، هویت اجتماعی، سبک فرزندپروری و عضویت افراد در نهادها بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی [۱۹]، رابطه معکوس بین بی‌تفاوتی اجتماعی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تأثیر متغیرهای جنسیت و وضعیت تأهل [۲۵] با مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأکید شده است. بر همبستگی بین پایگاه اجتماعی اقتصادی، احساس از خودبیگانگی، احساس همدلی، احساس ناامنی و سرمایه اجتماعی [۳۳] ابعاد اقتصادی، سیاسی، جو فرهنگی سطوح احساسی و رفتاری، عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، استفاده از رسانه‌های جمعی، دینداری، پایگاه و قومیت [۲۱] با مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز تأکید شده است. جدول ۲ خلاصه‌ای از مفاهیم مهم مستخرج از نتایج و یافته‌های تحقیقات را نشان می‌دهد.

جدول ۲. خلاصه‌سازی مفاهیم و عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مفاهیم اساسی	عوامل مرتبط	نتایج
سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی، تقید مذهبی، هویت اجتماعی، سبک فرزندپروری، عزت نفس، عضویت در نهادها	مسئولیت‌پذیری به‌طور مستقیم تحت تأثیر متغیرهای سرمایه اجتماعی، تقید مذهبی، عزت نفس، هویت اجتماعی، سبک فرزندپروری و عضویت افراد در نهادها قرار گرفته است.
سرمایه اجتماعی	پایگاه اجتماعی - اقتصادی، احساس اثربخش نبودن، احساس از خودبیگانگی، احساس همدلی، احساس ناامنی، سرمایه اجتماعی	تغییرات بی‌تفاوتی اجتماعی به‌وسیله احساس از خودبیگانگی، احساس همدلی، احساس ناامنی، سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی - اجتماعی (بعد ذهنی) تبیین می‌شود.
احساس ناامنی اجتماعی	اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، انسجام اجتماعی، احساس امنیت، ارزش زندگی	بین اعتماد، مشارکت، حمایت، انسجام اجتماعی، احساس امنیت، ارزش زندگی با مدیریت بحران (پیشگیری، آمادگی، مقابله، بازسازی) رابطه وجود دارد.
احساس ناامنی اجتماعی	ناامنی جانی، اقتصادی، عمومی، روانی و جمعی	احساس ناامنی جانی، اقتصادی، عمومی، روانی، احساسی و جمعی بیشترین تأثیر را از کووید-۱۹ پذیرفته است؛ بین تحصیلات و جنسیت با احساس ناامنی اجتماعی تفاوت معنادار وجود دارد.
دغدغه محیط زیستی	نامنی مالی، سلامت روان، احساس ترس	احساس ترس ناشی از انزوای اجتماعی اجباری در بحران کووید-۱۹، زیان مالی استرس عاطفی و روانی را افزایش می‌دهد و وضعیت سلامت را تضعیف می‌کند.
بی‌تفاوتی اجتماعی	محرك احساسی، اراده رفتاری، رفتار عملی، جنسیت	بین کنترل اجتماعی با دغدغه محیط زیستی رابطه معنادار معکوس وجود دارد و تفاوت میانگین دغدغه محیط زیستی بر حسب جنسیت معنی‌دار است.
شهروندی	ابعاد احساسی و شناختی و رفتاری بی‌تفاوتی، جنسیت، تأهل	بی‌تفاوتی اجتماعی بر حسب متغیرهای جنسیت و وضعیت تأهل متفاوت است. بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی با بی‌تفاوتی اجتماعی ارتباط معنادار و معکوسی وجود دارد.
	احساس تعلق اجتماعی، مشارکت ذهنی، مشارکت عینی، مشارکت اجتماعی، مصرف رسانه‌ای	بین احساس تعلق اجتماعی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، میزان و نوع مصرف رسانه‌ای با مشارکت در حفظ محیط زیست رابطه معناداری وجود دارد. میزان تماشای برنامه‌های تلویزیونی داخلی با مشارکت در حفظ محیط زیست رابطه دارد
	انزوای اجتماعی، دلزدگی اجتماعی، شهرگرایی، رشد دولت بوروکراتیک	محرومیت نسبی و فردگرایی با بی‌تفاوتی اجتماعی ارتباط معناداری دارند، تحصیلات و مدت زمان سکونت در مکان در شهر بر بی‌تفاوتی اجتماعی رابطه دارند

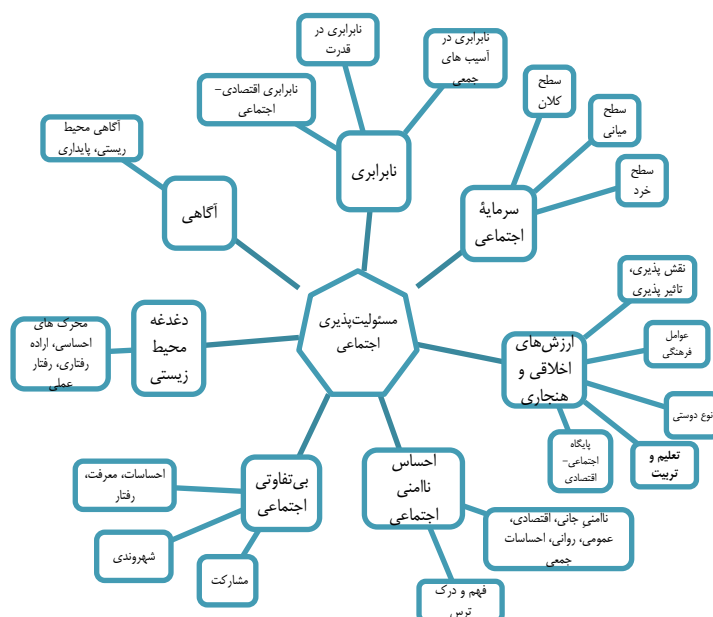

ادامه جدول ۲

مفاهیم اساسی	عوامل مرتبط	نتایج
ارزش‌های اخلاقی و هنجاری	احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی	بین احساس مسئولیت و اخلاق، آموزش و هنجارسازی و ارزش‌های سنتی و دینی با حفظ محیط زیست همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.
	عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، استفاده از رسانه‌های جمعی، دینداری، پایگاه و قومیت	مسئولیت‌پذیری جوانان در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی متفاوت بوده و کمترین میزان آن در بُعد سیاسی است.
	فردگرایی اقتصادی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی، اقلیت‌های نژادی - قومیتی	افرادی که برای مسئولیت اجتماعی نسبت به فردگرایی اولویت قائل‌اند، بیشتر از افرادی با اولویت‌های مخالف از سیاست‌های توزیع مجدد حمایت می‌کنند.
نابرابری در قدرت	درک موقعیت، تفسیر موقعیت به صورت کمک‌خواهی، بر عهده گرفتن مسئولیت، یافتن راه کمک‌رسانی، تصمیم‌گیری برای مداخله	رفتار نوع‌دوستانه زمانی شکل می‌گیرد که فرد در مواجهه با موقعیت اضطراری، متوجه وضعیت خاص شده باشد، وضعیت را اضطراری تفسیر کند، مسئولیت را بر عهده گیرد، راه کمک‌رسانی را بداند و تصمیم به مداخله بگیرد.
	عدالت، زیست مسالمت‌آمیز، اخلاق زیستی	بی‌تفاوتی در جوامع ناشی از تربیتی است که در آن احساس مسئولیت مطرح نبوده است.
نابرابری در آسیب‌های جمعی	فاصله با قدرت، اعتقاد به برابری، نظم اجتماعی	فاصله بیشتر با قدرت به ادراک ضعیف‌تر از مسئولیت برای کمک به دیگران و کاهش رفتار خیرخواهانه منجر می‌شود. جایگاه «مشخص» در نظم اجتماعی به مسئولیت‌پذیری بیشتر برای کمک به دیگران می‌انجامد.
نابرابری جنسیتی	اخلاق مراقبت، ترومای جمعی، عدالت زیست‌محیطی، امنیت اقتصادی	همه‌گیری کووید-۱۹ معضلات پیچیده به هم پیوسته جهانی شدن، برابری سلامت، امنیت اقتصادی، عدالت زیست‌محیطی و آسیب‌های جمعی را به منصه ظهور می‌رساند.
تفاوت‌های جنسیتی	نقش جنسیتی، ناامنی اقتصادی، رفاه اجتماعی	پس از شیوع کووید-۱۹ زنان به دلیل نقش‌های جنسیتی تعهدات افزایش نیازه‌های مراقبتی را بر عهده می‌گیرند. نرخ بسیار بالاتر این به‌طور ناعادلانه زنان را به‌ویژه در معرض ناامنی اقتصادی کوتاه‌مدت و بلندمدت قرار می‌دهد و رفاه را کاهش می‌دهد.
آگاهی	هویت اخلاقی، درک مسئولیت‌پذیری فردی، درک مسئولیت‌پذیری شرکتی	جنسیت اثر مهمی در درک مسئولیت اجتماعی دارد، زنان دارای سطوح بالاتری از هویت اخلاقی درونی‌شده نسبت به مردان هستند.
	آگاهی زیست‌محیطی، مصرف پایدار، مسئولیت اجتماعی	همه‌گیری کووید-۱۹ از ناقل‌های مهم در تغییر رفتار افراد است. همه‌گیری به‌ترتیب بیشترین تأثیر را بر مصرف پایدار، آگاهی زیست‌محیطی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی داشته است.

نتیجه‌گیری

توجه به حس مسئولیت‌پذیری در میان کنشگران هر جامعه از ویژگی‌ها و شاخص‌های توسعه‌یافتگی است و نبود آن موجب تزلزل رابطه سالم اجتماعی میان مردم و نیز رابطه با محیط زیست می‌شود؛ مسئولیت‌پذیری اجتماعی زمینه‌ساز رفتارهای اجتماعی مطلوب همچون اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی، دیگرخواهی، توجه به مباحث اخلاقی و اجتماعی، انضباط شخصی و احساس وظیفه در قبال خود و دیگران است، از این‌رو در مقابله با مخاطرات برای جامعه اهمیت دارد. نتایج بررسی عوامل مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جامعه مخاطره‌آمیز از خلال نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی ده سال گذشته، در شکل ۱ در قالب ۷ مقوله کلی دسته‌بندی شده است. از لحاظ محتوا این ۷ مقوله اصلی در ارتباط با ۱۸ مفهوم فرعی قرار می‌گیرند. بررسی نتایج نشان می‌دهد که از بین عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری در جامعه مخاطره‌آمیز، سرمایه اجتماعی، ارزش‌های اخلاقی - هنجاری، نابرابری و بی‌تفاوتی بیشترین تکرار را در منابع به خود اختصاص داده‌اند و بر تنیدگی آنها به صورت شبکه پیچیده در صورت شیوع بحران و مخاطره تأکید شده است.

شکل ۱. مقوله‌بندی مفاهیم مرتبط با مسئولیت‌پذیری اجتماعی

در زمینه مقوله سرمایه اجتماعی یافته‌ها نشان می‌دهد که ایجاد احساس اثربخش نبودن در افراد دارای پایگاه اقتصادی ضعیف، موجب از خودبیگانگی و کاهش احساس همدلی می‌شود که خود سبب می‌شود در بعد اجتماعی، شاهد کاهش روابط اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، حمایت اجتماعی، انسجام اجتماعی و سرمایه اجتماعی باشیم. مهم‌ترین پیامد این موضوع، کاهش اخلاق اجتماعی و نادیده گرفتن ارزش‌های دینی و سنتی است که با مسئولیت‌پذیری اجتماعی و حفظ محیط زیست ارتباط معناداری دارد. طبق یافته‌ها، افزایش اخلاق اجتماعی، آموزش و آگاهی و عمل به ارزش‌های دینی و سنتی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و حفاظت از مخاطرات را بیشتر می‌کند. این موضوع مطابق نظر گلاسر است مبنی بر اینکه توجه به نیازهای روانی و دنیای مطلوب، روابط انسانی و هویت موفق می‌تواند ضمن مسئولیت‌پذیر کردن افراد در زندگی شخصی و فردی، در ایجاد احساس مسئولیت و تعهد اجتماعی نیز مؤثر باشد. در نظر استرایکر نیز موفقیت در کسب ارزیابی مثبت از سوی دیگران در خصوص تعهد و هویت فردی، به افزایش مسئولیت اجتماعی می‌انجامد. تأیید هویت از سوی دیگری مشوقی برای همسویی بیشتر با اجتماع و مسئولیت‌پذیری اجتماعی بیشتر خواهد بود. برپایه نتایج بررسی اگر وقوع مخاطره و بحران فردگرایی، محرومیت نسبی، نامنی و احساس ترس، بی‌تفاوتی اجتماعی را افزایش دهد، جامعه با کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی روبه‌رو خواهد شد، درحالی که اگر مخاطره به افزایش دغدغه محیط زیستی منجر شود، افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی را به همراه خواهد داشت. به این ترتیب با کنترل عوامل مرتبط با موارد مذکور که در نظریه‌های اجتماعی مشخص شده‌اند، می‌توان بر بهبود و افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی تأثیر گذاشت. یافته‌های اسناد بررسی شده نشان می‌دهد که مقولات نابرابری در قدرت و نابرابری اقتصادی-اجتماعی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارتباط معناداری دارند. افرادی که از لحاظ اقتصادی در سطح پایینی هستند یا جزء اقلیت‌های قومی-نژادی‌اند و از لحاظ قدرت نیز در سطح پایینی قرار دارند، هنگام وقوع مخاطره از مسئولیت‌پذیری کمتری برخوردارند. در مورد نابرابری جنسیتی و نابرابری در آسیب‌های جمعی، در میان زنان به دلیل نقش‌های جنسیتی و تجربه نابرابری بیشتر برای هنگام بحران و مخاطرات، کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشاهده می‌شود. در مواجهه با خطر در همه‌گیری‌ها، نابرابری در دسترسی به خدمات و کیفیت مراقبت‌های بهداشتی که نابرابری در سلامت را به همراه دارد می‌تواند کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی را در پی داشته باشد. احساس نامنی در وقوع مخاطرات همراه با ایجاد وحشت و ترس از مرگ برای مردم به کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی منجر می‌شود. یافته‌ها نشان می‌دهد رویدادی همچون همه‌گیری کووید ۱۹، اتفاقی مهم در تغییر رفتار افراد است. همه‌گیری به ترتیب بیشترین تأثیر را بر مصرف پایدار، آگاهی محیط زیستی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی داشته است. براساس نظر پرز مبنی بر اینکه انسان از طریق آگاهی قادر به انتخاب و بنابراین، مسئول

رفتار خود است، هر فرد بالغ و سالم از توانایی فکر کردن و واکنش‌دهی برخوردار است و در نتیجه مسئول زندگی خویش و پیرامون خود است. مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌منزله توانایی پاسخگویی خلاق به محیط معنای متفاوتی پیدا می‌کند. افرادی که نابرابری کمتری را تجربه می‌کنند، آشنایی بیشتری با فعالیت و عضویت در نهادها و فعالیت‌های مشارکت‌جویانه دارند که این امر آنها را ترغیب می‌کند تا ارزش‌های اخلاقی و هنجاری را رعایت کنند و مسئولیت‌پذیری بیشتری نشان دهند، در مقابل افرادی که از نابرابری‌ها رنج می‌برند به‌تدریج دچار احساس اثربخش نبودن می‌شوند که خود موجب کاهش مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و در نتیجه کاهش مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌شود. همچنین مخاطرات و همه‌گیری‌ها از طریق تشدید احساس ناامنی و کاهش آگاهی‌های محیط زیستی افراد را به هم‌نوعان و محیط اطراف بی‌اعتنا می‌کنند که خود موجب کاهش دغدغه‌های زیست‌محیطی و کاهش مسئولیت‌پذیری می‌شود. بر مبنای یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود برای افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی موارد زیر در جامعه مدنظر قرار گیرد:

هماهنگی و برنامه‌ریزی نهادهای اجتماعی در زمینه‌سازی، رشد و تقویت همدلی، توجه به فعالیت‌های اجتماعی داوطلبانه و توجه به مؤلفه سرمایه اجتماعی در سطح کلان، میانی و خرد؛
بهبود احساس امنیت اجتماعی، فراهم کردن فرصت‌های یکسان اقتصادی - اجتماعی برای زنان و مردان به‌عنوان راهبردی برای افزایش احساس امنیت و در نتیجه افزایش مسئولیت‌پذیری در جامعه؛
آموزش، تبلیغ و ترویج جمع‌گرایی در مقابل فردگرایی از طریق دعوت به دیگرخواهی و نوع‌دوستی که می‌تواند بی‌تفاوتی را در جامعه کاهش دهد و سبب دغدغه‌مند شدن آحاد جامعه شود که خود افزایش مسئولیت‌پذیری اجتماعی را در پی خواهد داشت.

منابع

- [۱] احمدی زمانی، زهرا؛ گودرزی، اکرم؛ و دیالمه، نیکو (۱۳۹۸). مرور سیستماتیک عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان با تأکید بر نقش مدرسه، علوم تربیتی *از دیدگاه اسلام*، ۷(۱۳)، ۲۳-۵۷.
- [۲] احمدی، حبیب‌الله؛ و دهقانی، رودابه (۱۳۹۴). آراء و اندیشه‌های اولریش بک (نظریه‌پرداز جامعه مخاطره‌آمیز)، توسعه اجتماعی، ۱۰(۲)، ۱۰۱-۱۲۶.
- [۳] احمدی، سیروس (۱۳۸۸). بررسی نوع‌دوستی در روابط روزمره اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، جامعه‌شناسی ایران، ۱۰(۲)، ۸۷-۱۰۸.
- [۴] ایزدی، صمد؛ و عزیزی شمایی، مصطفی (۱۳۸۸). ضرورت برخورداری دانشجویان از دانش شهروندی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در فرایند جهانی شدن، مطالعات برنامه‌دستی، ۴(۱۵)، ۶۰-۸۲.
- [۵] ایمان، محمدتقی؛ و مرادی، علی (۱۳۹۶). بررسی تأثیر از خودبیگانگی اجتماعی در مسئولیت اجتماعی، مورد مطالعه: کارکنان شرکت نفت کرمانشاه، جامعه‌شناسی کاربردی، ۳(۳)، ۱۲۳-۱۵۲.
- [۶] ادهمی، عبدالرضا؛ و اکبرزاده، الهام (۱۳۹۰). بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران (مطالعه موردی: مناطق ۵ و ۱۸ تهران)، مجله تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، ۵(۱۲)، ۱۱۳-۱۴۰.
- [۷] آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۹). کرونا و جامعه ایرانی، نشر: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- [۸] آقائی، سیدداود؛ و سعیدی، ندا (۱۴۰۰). تعهدات محیط زیستی دولت‌ها در کاهش مخاطرات زیست‌محیطی، مدیریت مخاطرات محیطی، ۸(۳)، ۳۰۱-۳۲۰.
- [۹] بشیر، حسن (۱۳۹۹). تحلیل خبری ارتباطی بحران کرونا و جامعه مخاطره‌آمیز، فصلنامه رسانه، ۳۱(۲)، ۵-۳۰.
- [۱۰] بک، اولریش (۱۳۸۸). جامعه در مخاطره جهانی، ترجمه محمدرضا مهدی‌زاده، تهران: کویر
- [۱۱] جلیلی تل چگاه، فرهاد؛ کلدی، علیرضا؛ و آقاجانی مرسان، حسین (۱۴۰۱). تحلیل وضعیت اخلاق اجتماعی با تأکید بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی، مورد مطالعه: شهر تهران، مطالعات جامعه‌شناسی، ۱۵(۵۵)، ۱۴۳-۱۵۹.
- [۱۲] حاجیلو، فتنه؛ سقلی، سولماز؛ عزیززاده اقدم، محمدباقر؛ و محمدپور، نیر (۱۴۰۰). بررسی رابطه کنترل اجتماعی و اخلاق محیط زیستی با دغدغه محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز، اخلاق زیستی، ۱۵(۳۶)، ۱-۲۰.
- [۱۳] حاجیلو، فتنه؛ و یزدخواستی، بهجت (۱۳۹۲). جامعه پایدار، تبریز: آیدین.
- [۱۴] حسنلو، حمیدرضا؛ حسین‌زاده، بابک؛ و حسینی درونکلاهی، سیده‌زهرا (۱۴۰۱). معرفی مدلی کیفی برای آموزش شهروندی در مخاطرات محیطی با تکیه بر گرند تئوری (مطالعه موردی: آتش‌سوزی بزرگ)، مدیریت مخاطرات محیطی، ۹(۳)، ۲۴۱-۲۵۳.
- [۱۵] خواجه‌نوری، بیژن؛ مساوات، سیدابراهیم؛ و ریاحی، زهرا (۱۳۹۳). رابطه سبک زندگی و مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی (مطالعه موردی: نوجوانان دبیرستانی شیراز، جامعه‌پژوهی فرهنگی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۵(۴)، ۴۵-۶۴.
- [۱۶] رشادت‌جو، حمیده؛ رضایی، علی‌اکبر؛ و میرحقوق‌جو، میرنویز (۱۳۹۰). نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌های اجتماعی کلانشهرهای ایران، مطالعه موردی: شهر رشت، مطالعات مدیریت شهری، ۳(۶)، ۱-۲۳.
- [۱۷] ریتزر، جورج (۱۳۸۴). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی.
- [۱۸] زمانی، طوبی؛ مداحی، جواد؛ کریمی منجرموئی، یزدان؛ و باغ شیرین، غلامرضا (۱۴۰۰). مطالعه جامعه‌شناختی شیوع پاندمی کووید ۱۹ و رابطه آن با احساس ناامنی اجتماعی مطالعه موردی شهروندان تهران، راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۰(۳۹)، ۳۱۹-۳۵۵.
- [۱۹] صفاریان، محسن؛ ادهمی، عبدالرضا؛ و مرادی، علی (۱۳۹۹). شناخت رابطه بین فردگرایی و محرومیت نسبی با بی‌تفاوتی اجتماعی (مورد مطالعه: جوانان شهر کرمانشاه)، مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۲۱(۴۹)، ۲۵۵-۲۸۷.
- [۲۰] صاحبی، علی؛ زالی‌زاده، محسن؛ و زالی‌زاده، مسعود (۱۳۹۴). تئوری انتخاب: رویکردی در جهت مسئولیت‌پذیری و تعهد اجتماعی، رویش روانشناسی، ۴(۱۱)، ۱۱۳-۱۳۴.
- [۲۱] صفاریان، محسن؛ و مرادی، علی (۱۳۹۵). عوامل اقتصادی اجتماعی مرتبط با مسئولیت‌پذیری جوانان شاهد و ایثارگر- استان کرمانشاه، جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷(۳)، ۱۳۵-۱۴۶.
- [۲۲] صادقی فسایی، سهیلا؛ و عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی (مورد مطالعه: تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی)، راهبرد فرهنگ، ۲۹(۲)، ۶۹-۹۱.
- [۲۳] طالبی، ابوتراب؛ و خوشبین، یوسف (۱۳۹۰). مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان، علوم اجتماعی، ۵۹(۲)، ۲۰۸-۲۴۰.

- [۲۴] طباطبایی، نفیسه؛ طباطبایی، سیدشهاب‌الدین؛ کاکایی، یزدان؛ و محمدی آریا، علیرضا (۱۳۹۰). رابطه سبک‌های هویت و مسئولیت‌پذیری با پیشرفت تحصیلی نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ ساله شهر تهران، *رفاه اجتماعی*، ۱۲(۴۴)، ۲۳-۴۲.
- [۲۵] عبادی، وفا (۱۳۹۳). بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشجویان (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ماهشهر)، *پایان‌نامه دانشگاه شهید چمران اهواز*.
- [۲۶] فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۹). کرونا و جامعه ایران (مردم‌نگاری کرونای ایران)، *پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات*، ۲۵-۴۴.
- [۲۷] قاضی‌زاده، هورامان؛ و کیانپور، مسعود (۱۳۹۴). بررسی میزان بی‌تفاوتی اجتماعی در بین دانشجویان (مورد مطالعه: دانشگاه اصفهان)، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، ۴(۱)، ۵۹-۷۸.
- [۲۸] کاظم‌پور، اسماعیل؛ و باباپور واجاری، مریم (۱۳۹۶). تأثیر آموزش صلح بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۸(۴)، ۶۵-۸۲.
- [۲۹] کاظمی، عباس (۱۳۹۹). کرونا و جامعه ایران (نگاهی جامعه‌شناختی به کرونایی شدن جامعه)، *پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات*، ۶۹-۷۸.
- [۳۰] کیسوی، ریمون؛ و لوک وان کامپنهود. (۱۳۸۹). روش تحقیق در علوم اجتماعی. عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: *توتیا*.
- [۳۱] گل‌پرور، محسن؛ و جمشیدیان، محمدحسین (۱۳۹۵). رابطه مسئولیت‌پذیری اخلاقی و اجتماعی با باور به دنیای عادلانه و ناعادلانه در دانشجویان، *اخلاق*، ۶(۲۲)، ۹۹-۱۳۰.
- [۳۲] گلستانی، لیلیا (۱۳۹۳). بررسی رابطه تاب‌آوری و مسئولیت‌پذیری با جو عاطفی خانواده، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- [۳۳] مدنی قهفرخی، سعید (۱۳۹۹). *جامعه مدنی و کرونا (تجربه جهانی)*.
- [۳۴] ملکیان، منصوره (۱۳۹۹). فرصت‌ها و تهدیدهای ویروس کرونا برای محیط زیست، *رهیافت*، ۷۹(۱)، ۶۴-۷۶.
- [۳۵] نبوی، عبدالحسین؛ نواح، عبدالرضا؛ و امیرشیرزاد، نرگس (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر بی‌تفاوتی اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر دزفول)، *جامعه‌شناسی ایران*، ۱۵(۳)، ۱۳۲-۱۶۱.
- [۳۶] نیکخواه، هدایت‌اله؛ ظهیری‌نیا، مصطفی؛ و آقاملائی، سحر (۱۳۹۹). نقش شهروندان در مواجهه با بحران‌های زیست‌محیطی، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۱(۱)، ۳۱۰-۳۴۲.
- [۳۷] ورنر بیرهوف، هانس (۱۳۹۵). رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، *ترجمه رضوان صدقی‌نژاد*، چاپ دوم، گل‌آذین.
- [38] Cheng, Z., Mendolia, S., Paloyo, A., Savage, D., & Tani, M. (2021). Working parents, financial insecurity, and childcare: mental health in the time of COVID-19 in the UK Review of Economics of the Household, 19(1), 123-144 doi: 10.1007/s11150-020-09538-3
- [39] Elsaid, K., Olabi, V., Taha Sayed, E., Wilberforce, T., & Abdelkareem, M.A. (2021) Effects of COVID-19 on the environment: An overview on air, water, wastewater, and Solid waste, *Journal of Environmental Management*, 292(3): 112694, <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112694>
- [40] Fortier, N. (2020). COVID-19, gender inequality, and the responsibility of the state. *International Journal of Wellbeing*, 10(3), 77-93 doi:10.5502/ijw.v10i3.1305
- [41] Hatch, C. D., & Stephen, SH. A. (2015). Gender Effects on Perceptions of Individual and Corporate Social Responsibility. *Journal of Applied Business and Economics*, 63-70, <http://www.na-businesspress.com/jabeopen>.
- [42] Saldana, J. (2015). *The Coding Manual for Qualitative Researchers* 3rd Edition, SAGE Publications.
- [43] Severo, E. A., De Guimaraes, J. C. F., & Dellarmelin, M. L. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on environmental awareness, sustainable consumption and social responsibility: Evidence from generations in Brazil and Portugal. *Journal of cleaner production*, 286, 124947 <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.124947>
- [44] Winterich, K. P., & Zhang, Y. (2014). Accepting Inequality Deters Responsibility: How Power Distance Decreases Charitable Behavior. *Journal of Consumer Research*, 274-293 <https://doi.org/10.1086/675927>
- [45] Watson, M. F., Bacigalupe, G., Daneshpour, M., Han, W. J., & Parra-Cardona, R. (2020). COVID-19 interconnectedness: Health inequity, the climate crisis, and collective trauma. *Family Process*, 59(3), 832-846 <https://doi.org/10.1111/famp.12572>